

YENİ ULUSLARARASI EKONOMİK DÜZEN TARTIŞMALARININ GELİŞMESİ

Selim İlkin — Gürel Tüzün*

Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (YUED) son yıllarda, başta Birleşmiş Milletler (BM) ve bu örgüte bağlı kuruluşlar olmak üzere, birçok uluslararası örgütün çalışma programlarının en önemli konularından birisini oluşturmaktadır. Konu, aynı zamanda, gerek az gelişmiş ülkeler ve gerek gelişmiş ülkelerdeki kamuoyunun, politik ve akademik çevrelerin en yoğun tartışma alanlarından biri haline gelmiştir. Daha önemlisi, bu konu, gelişmiş ve geri ülkeler arasında, çeşitli düzeylerde yürütülen pazarlıkların ana odağını oluşturmaktadır. Bu yazıda, YUED'e ilişkin görüş ve tartışmaların nasıl geliştiği betimleyici bir biçimde sunulacak, ana ağırlık noktasını ise BM çevresindeki görüşmeler oluşturacaktır.¹

1. GİRİŞ

BM çevresinde YUED'in ortaya atılış ve bu kurumun bu kavram üzerine eğilmeye başlama tarihi olarak 1961 yılını almak mümkündür.² Çünkü, bu tarihte BM Genel Kurulu kabul ettiği bir karar tasarısıyla, **BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı** (UNCTAD) toplanabilmesini mümkün kılıyordu. Bu, BM içinde önemli bir gelişmeydi. Bu kurumdaki az gelişmiş ülke temsilcileri, ilk kez gelişmiş ülke temsilcilerinin böyle bir konuya, daha doğrusu az gelişmiş ülkelerin ticaret ve kalkınma ile ilgili sorunlarını ayrı bir konferans çevresinde tartışmaya bile karşı göstermekte oldukları dirençlerini kırmayı başarmışlardı. 1962 yılı başlarında Kahire'de toplanan, **İktisadi Kalkınmanın Sorunları** konulu bir konferansta, 36 az gelişmiş ülke temsilcisi, ortak çıkarlarını korumak amacıyla, GATT ve BM'in ekonomik ve sosyal alandaki girişimlerinde birlikte hareket etmeyi kararlaştırıyordu. Yine bu sıralarda, BM'de kabul edilen, **Kalkınmanın 10 Yılı** (Development Decade) programı, varolan uluslararası ekonomik düzen ve bu düzen ile ilgili ana verilerin, değişmekte olduklarının bir kanıtı olarak da yorumlanabilir. Bu prog-

* Yazarlar ODTÜ Ekonomi Bölümü öğretim üyesidirler.

(1) Eldeki kaynakların sınırlılığı ve yetersizliği nedeniyle, sosyalist ülkelerin YUED'e ilişkin görüş ve tutumları bu yazının kapsamı dışında bırakılmıştır.

(2) Bu bölümün yazılmasında Gosoviç ve Ruggie (1976)'den geniş ölçüde yararlanılmıştır.

ram, gelişmekte olan ülkelerin en az % 4'lük bir kalkınmayı gerçekleştirmeleri ve bu amacı kolaylaştırmak için gelişmiş ülkelerin GSMH'lerinin en az % 1'ini dış yardım olarak vermeleri vb. önerileri içeriyordu. (UN, 1973-b)

1964 yılında Cenevre'de yapılan ilk UNCTAD toplantısı sonunda yayınlanan "Nihai Bildiri"de, o günden bu güne yapılagelmekte olan tartışmaların esasını oluşturan bir çok soruya değinilmiştir.¹ Sorunlara değinmekle yetinilmemiş, bu sorunların çözümü için de çok sayıda öneriler geliştirilmişti ve bu önerilerin bir çoğu varolan uluslararası ekonomik düzenin dar çerçevesini sarsar nitelikteydi. Toplantıda ayrıca, sorunların sürekli olarak araştırılıp tartışılabilmesi için, UNCTAD, BM'e bağlı sürekli bir kuruma dönüştürülmüştür. Bu ilk UNCTAD'ın en önemli yanlarından bir diğeri, bu toplantıda **77'ler Grubu** diye adlandırılan ve sayıları bugün 120'ye yaklaştığı halde bu adı kullanmakta ısrar eden bir azgelişmiş ülkeler grubunun oluşmasıdır. Bu grup konferans sonunda yayınladığı bildirimde, "yeni bir kalkınma ve dış politika" gereğine değinmekte idi. Bu amaca ulaşmak için 77'ler aralarındaki bağları güçlendirerek sürdüreceklerdir. Çünkü bu işbirliği, "uluslararası ekonomik alanda yeni tutum ve yöntemlerin uygulanmasını sağlayabilmek" için bir ön koşul olarak görülmüştür. (Gosoviç ve Ruggie, 1976 : 640)

77'ler Grubu **de facto** bir biçimde kurumsallaştırılarak, ilk önce-leri UNCTAD, daha sonraları BM içinde ve onun belli başlı tüm konferans ve forumlarında, gelişmiş ülkeler karşısına azgelişmiş ülkelerin güçlü bir sesi olarak çıkmıştır. Bu Grubun 1967'de Cezayir'de, II. UNCTAD'a hazırlık için yaptığı ve **Dünya Ticaret ve Gelişmesinde Eğilimler ve Sorunlar** konulu toplantı sonunda yayınlanan bildiri, ki **Cezayir Yasası** diye adlandırılmaktadır, YUED tartışmalarının üzerinde yoğunlaştığı ana konuların hemen hemen tümüne eğilmekteydi. (UNCTAD, 1968)

II. UNCTAD toplantısı 1968 yılında Yeni Delhi'de yapıldı. Bu toplantının en ilginç yanlarından biri, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere ihraç ettikleri mamul ve yarı mamul mallar için gümrük indirim ve ayrıcalıkları konusunda alınan kararlardır. (Shourie, 1968 ve UN, 1968)

1972'de Santiago'da (Şili) yapılan III. UNCTAD toplantısında ise, ticaret ve kalkınmaya ilişkin ana sorunlar yanında, o günlerde büyük bir çıkmaza girmiş görünen dünya para sisteminin belli bir kararlılığa

(1) UNCTAD çerçevesindeki gelişmeler için bkz. Hagraş (1965).

kavuşturulması sorunu da tartışmalara konu oldu. Bu konuda, gelişmekte olan ülkeler, yeniden kurulacak bir uluslararası para sistemi içinde, örneğin özel çekme hakları (ÖÇH) yoluyla, daha büyük kaynakların kendilerine aktarılmasını istediler. (UN, 1973-a)

UNCTAD'da yapılan yoğun tartışmalara karşın, çok sınırlı alanlarda karar alınabilmesi, üstelik alınan kararların tarafları bağlayıcı olmaması, bu kurumun etkili bir organ haline gelmesini önledi. BM tarafından **Kalkınmanın 10 Yılı** adı altında başlatılan programın tam bir başarısızlıkla karşılaşması üzerine, hedeflerin bir bölümü budanarak değiştirildi ve **Kalkınmanın İkinci 10 Yılı** ilan edilmek zorunda kaldı. (Linneman, 1967 ve UN, 1974-a)

1972 yılında Stockholm'da toplanan İnsan Çevresi Konferansı "Uzay Gemisi Dünya" ve "Ortak Miras" gibi kavramların ileri sürüldüğü ilginç bir toplantı olmuştur. Bu kavramlara dayanılarak, ülkelerarası karşılıklı bağımlılıktan söz edilmiş, yeryüzünde bugün yaşayanların yanında, gelecek kuşakların çıkarlarının da gözetilerek, doğal kaynakların korunması ve akıllıca işletilmesi gereği vurgulanmıştır. Bu alanda, gelişmekte olan ülkelerin elinde potansiyel bir pazarlık gücünün varolabileceği gözlenmiştir. Ayrıca, "kalkınma sorunlarının irdelenmesinde, gelişmiş ülkelerin, ne sorunlar arasındaki ilişkilerin varlığına karşı çıkabilecekleri ve ne de 'insanlararası dayanışmanın gerekliliğini' ve 'refahın ortaklığı' ilkesini yadsıyabilecekleri ortaya çıkmıştır." (Gosoviç ve Ruggie, 1976 : 641)

YUED konusunda daha sonra yapılan tartışmaları etkileyen en önemli olaylardan birisi ise, II. Dünya Savaşı sonunda kurulmuş ve varolan ekonomik düzenin en önemli öğelerinden biri olan, uluslararası para sisteminin çıkmaza girmesi olmuştur. Bu sistemin ana taşı olan ABD dolarının devalüasyonu ile başlayan ve belli başlı sanayileşmiş ülkelerin paralarında ayarlamalar yapmalarıyla devam eden "para bunalımı", bir yanda uluslararası ekonomik düzenin bu yanını temellerinden sarsarken, öte yanda da varolan düzenin değiştirilebilirliği konusunda yeni görüş ve anlayışları ortaya çıkarıyordu. (ODTÜ, GD, 1975)

2. PETROL BUNALIMI ve B.M. GENEL KURULLARI

Bütün bu gelişmeler, YUED'in yaratılması konusundaki girişimlerin çok sınırlı kaldığını ve hemen hemen hiç bir olumlu ve somut bir sonuç vermediğini göstermektedir. 1973 yılında ortaya çıkan gelişmeler ise, o zamana kadar pek kimsenin tahmin edemediği, hatta yıllardır bu konu ile uğraşmakta olanları bile hayrette bırakacak biçimde

yeni ve geniş boyutlar açmıştır. Herşeyden önce, 1973 Ekiminde ortaya çıkan petrol ambargosu ve petrol fiyat artışı, YUED'e ilişkin tartışma ve görüşmelerde önemli bir dönüm noktasını oluşturur. 1973 öncesinde de 3. Dünya ülkeleri uluslararası ekonomik düzenin, gelişmiş ülkeler yararına işlediğinin ve kendi uzun dönemli kalkınma amaçlarıyla çatıştığı farkında idiler. Ancak, bu konudaki tüm yakınmalarının etkisiz kalmasının, bu alanda ileriye dönük somut gelişmeler sağlayamamalarının temelinde, güçsüzlüklerinin, başka bir deyişle, pazarlık güçlerinin zayıflığının yattığının da farkında idiler. 1963-73 arasında gelişmiş kapitalist ülkelerde, uluslararası ekonomik düzenin kurallarının değiştirilmesi konusunda genel bir anlayışsızlık ve isteksizliğin yaygın olması da aynı nedene bağlanabilir. Bu güçsüzlük sonucudur ki, gelişen ülkeler kalkınma gereklerine uygun yeni bir düzen isteklerini esas olarak insancıl nedenlere dayalı bir biçimde savunma ve gelişmiş ülkelerin anlayış, hoşgörü ve cömertliğine hitap etme eğiliminde idiler.

Gelişmiş ve gelişen ülkelerin görece güçleri konusundaki bu yaygın kanılar, dünyanın bugüne kadar gördüğü en büyük ekonomik, politik ve askeri güç olan ABD'nin Vietnam'da uğramakta olduğu yenilgi ile önemli bir darbe yedi. Öte yanda, 1973'de giderek yoğunlaşan ekonomik bunalım, batının gelişmiş kapitalist ülkelerinin temeldeki zayıflıklarını sergilemede önemli bir rol oynadı. OPEC'in 1973 Ekiminde tek yanlı olarak aldığı petrol fiyatını arttırma ve gelişmiş kapitalist ülkelere ambargo uygulama kararı, gelişmiş ve gelişen kapitalist ülkeler arasındaki güç ilişkileri ve görece güçler konusundaki yargıların kökünden değiştirilmesi konusunda en önemli etmeni oluşturdu.¹

OPEC'in eylemi, 3. Dünyanın bilinçlenmesinde önemli bir aşamayı oluşturdu. Çünkü, böylece, oyunun kurallarını yeniden belirlemede pazarlık güçlerinin hiç de sandıkları kadar az olmadığını, bu konuda gelişmiş ülkeleri harekete geçirecek baskı araçlarına ve kaldıraçlarına, en azından kuramsal düzeyde, sahip olduklarının farkına vardılar. 1973 sonrasında 3. Dünyanın eylem alanında olmasa bile, hiç olmaz-

(1) 1975 **Dag Hammarskjöld Raporu**'nda bu olguya, biraz da abartmalı bir biçimde şöyle değinilmektedir :

"1973 Ekiminde petrol ihracatçısı ülkeler, Batının 'büyük keşifler' diye adlandırdığı olaylarla başlayan bir döneme son verdiler. Vasco de Gama'dan bu yana ilk kez, merkez ülkelerdeki hayati bir ekonomi politikası alanındaki temel kararları alma gücü çevre ülkeleri tarafından bu ülkelerin elinden alındı." (Development Dialogue, 1975 : 5-6)

Bu konuda benzer görüşler için bkz. Hansen (1975 : 6), Bloomfield ve Bloomfield (1975 : 51-52), Barraclough (1976 : 31) ve de Montbrial (1976 : 61-62).

sa **retorik** açıdan daha militan bir tutum ve tavır içine girmelerinin temel nedenini burada görebiliriz.

Öte yanda, hammadde fiyatlarının 1972 sonlarında artmaya başlaması ve bu fiyat artışlarının kimi mallar için büyük boyutlara ulaşması, gelişmiş ülkelerin YUED konusundaki görüşlerinin belli ölçüler içinde değişmesi sonucunu doğurdu.¹ En azından, hammadde fiyatlarının kararlılığa kavuşturulması sorunu ile daha yakından ilgilenmeye ve geri ülkelerin bu konudaki isteklerini daha dikkatle incelemeye başladılar. Başka bir deyişle, 3. Dünyanın kimi istekleri daha bir anlayışla karşılanmaya başlandı.

2.1. B.M. 6. Özel Genel Kurulu

Bu olgunun en iyi belirtileri, 1974 yılında toplanan BM Genel Kurullarında görülür. İlk olarak, 1974'ün Nisan-Mayıs aylarında, "**hammaddeler ve kalkınma**" sorunlarını incelemek üzere BM 6. Özel Genel Kurulu toplanmıştır. Bu toplantı konusunda inisiyatif 3. Dünya ülkelerinden gelmiştir. Eylül 1973'de Cezayir'de toplanan **4. Bağlantısız Ülkeler Zirve Konferansı**'nda, özellikle BM çevresinde yapılmakta olan konferansların iktisadi kalkınma konusundan gittikçe uzaklaşmakta olduğundan yakınılmış ve BM Genel Kurulu'nun, "yalnızca **kalkınma** sorunlarının" tartışılacağı bir özel toplantıya çağırılması istenmiştir. Ayrıca, bu amaçla bir "eylem programı" hazırlanmış ve "yeni bir uluslararası ekonomik düzenin kurulması için biran önce eyleme geçilmesi" istenmiştir. Bu konferansın çalışmaları 6. Özel Genel Kurul çalışmalarının çerçevesini belirlemiş ve bu Genel Kurul'da, **YUED'in Kurulmasına İlişkin Bildiri ile Eylem Programı** kabul edilmiştir. (U.N., 1974-b : 3-12)

Bildiri ve Eylem Programı, bu konuda daha sonraları yapılan toplantı ve görüşmelerin çerçevesini çizdikleri için önemli belgeler niteliğindedir ve bu nedenle üzerinde durmak gerekir.

Bildiride, ilk olarak, ülkeler arasında adalet, egemen eşitlik, karşılıklı bağımlılık, ortak çıkar (birliği) ve işbirliğine dayalı ve eşitsizlikleri düzeltici, adaletsizlikleri giderici, gelişmiş ve gelişen ülkeler arasında giderek büyüyen uçurumu kapatmaya olanak sağlayacak ve giderek hızlanan ekonomik ve sosyal kalkınmayı, bugünkü ve gelecek nesiller için barış ve adaleti sağlayacak bir YUED kurulması için çalışmaya kararlı olduğu belirtiliyordu. (YUED'in niteliklerinin be-

(1) 1972 sonrasında hammadde fiyatlarında görülen artışlar konusunda kapsamlı bir araştırma için bkz. Cooper ve Lawrence, (1976).

lirlendiği bu paragrafta, dolaylı bir biçimde mevcut düzenin tanımlandığı unutulmamalıdır.) Buna neden olarak, Bildiride, uluslar topluluğunun dengeli ve eşit gelişmesine olanak sağlamayan mevcut uluslararası ekonomik düzenin, uluslararası siyasal ve ekonomik ilişkilerdeki gelişmelerle çatıştığı ileri sürülmekteydi. Çünkü, “gelişen ülkeler dünyası bütün uluslararası alanlarda etkisini duyuran güçlü bir etken haline gelmiştir. Dünyadaki güç ilişkilerinde ortaya çıkan bu geri döndürülemez değişiklikler, gelişen ülkelerin uluslar topluluğunu ilgilendiren tüm kararların biçimlendirilmesine ve uygulanmasına tam aktif ve eşit bir biçimde katılmasını gerektirmektedir... Bugünkü ve gelecek nesillerin politik, ekonomik ve sosyal mutluluğu, her zamandan daha çok, uluslar topluluğunun tüm üyeleri arasında egemen eşitliğe dayalı işbirliğine ve uluslar arasındaki mevcut dengesizliklerin giderilmesine bağlıdır.” Bu son alıntının, gelişen ülkelerin, görece güçleri konusundaki yeni görüşlerini yansıttığı açıktır.

YUED’in temelini oluşturacak ilkeler şu ana başlıklar altında toplanabilir :

1. Ulusal egemenlik hakkının kapsam ve içeriği :

Ulusların egemen eşitliği, her ülkenin kendi ekonomik ve sosyal sistemini seçme özgürlüğü, diğer ülkelerin iç işlerine karışmama, her ulusun doğal kaynakları ve tüm ekonomik faaliyetleri üzerinde tam ve kalıcı egemenliği, ulusallaştırma hakkı, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetimi, sömürgeci ve ırkçı baskılardan kurtulma hakkı ve bu hakkı kullanan uluslara yardım gereği, vb.

2. Gelişmiş ve gelişen ülkeler arasındaki ticaret :

Ticaret hadlerini iyileştirmek ve dünya ticaretini genişletmek amacıyla gelişen ülkelerin ihraç ve ithal fiyatları arasında adil ve insafli bir ilişkinin kurulması, doğal maddelerin sentetiklere karşı rekabet gücünü arttırma, gelişen ülkelerin uluslararası ticarete karşılıksız tercihli işlem görmesi, üretici birliklerinin dünya ekonomisinin büyümesinde ve gelişen ülkelerin kalkınmasını hızlandırmada oynayacağı rolün genişletilmesi;

3. Gelişen ülkelere kaynak aktarımı :

Politik ya da askeri kaygılardan, düşüncelerden arındırılmış dış yardım, uluslararası para sistemi reformunun gelişen ülkelerin kalkınmasını özendirici olması ve bu ülkelere gerçek kaynak akımına olanak sağlaması;

4. Bilim ve teknoloji :

Gelişen ülkelere bilim ve teknolojik gelişmenin olanaklarından yararlanma yollarının sağlanması ve teknoloji transferi ile öz teknolojileri yaratmanın özendirilmesi;

5. Gelişen ülkeler arasındaki ilişkiler :

Tek ya da toplu eylemler yolu ile, gelişen ülkeler arasındaki ticaretin, mali ilişkilerin ve teknik işbirliğinin, tercihli bir biçimde güçlendirilmesi.

Bu ilkelere ek olarak Bildiride ayrıca, tüm ülkelerin dünyanın ekonomik sorunlarının çözümüne eşit olarak, tam ve etkin katılımının sağlanması gerektiği, en geri, denize çıkışı olmayan ve ada ekonomilerinin ve bunalımlardan ve doğal afetlerden en fazla etkilenen gelişen ülkelerin sorunlarına özel dikkat gösterilmesinin gerekli olduğu belirtilmekte ve gelişmiş ülkeler, **İkinci BM Kalkınma Onyılı** için kabul edilen **Uluslararası Kalkınma Stratejisi** çerçevesinde yükledikleri yükümlülüklerini yerine getirmeye çağrılmakta idi. Bildirinin sonunda ise, BM'in YUED'in kurulmasında daha büyük ve etkin bir rol oynaması gerektiği belirtilerek, tüm ülkeler, Bildirinin uygulanması için ellerinden gelen çabayı harcamaya çağrılmakta idiler.

2.2. Devletlerin Ekonomik Hak ve Görevleri Yasası

BM'in 29. Genel Kurul toplantısında, 12 Aralık 1974'de, 6 olumsuz, 10 çekimsere karşı 120 oyla kabul edilen **Devletlerin Ekonomik Hak ve Görevleri Yasası**, (UN, 1975-a) büyük ölçüde 6. Özel Genel Kurul'da kabul edilen **Bildiri ve Eylem Programı**'ndan kaynaklanmakta ve genellikle YUED'in anayasası olarak kabul edilmektedir. Olumsuz ve çekimsere oy kullananların, 3. Dünya ülkelerinin ticari, mali ve ekonomik ilişkileri içinde en önemli paya sahip gelişmiş kapitalist ülkeler olduğu gözönünde tutulduğunda, belgenin temelde 3. Dünya ülkelerinin görüş ve dileklerini yansıttığı ortaya çıkar.

Yasanın girişinde, ana amacın "ülkeler arasında adalet, egemen eşitlik, karşılıklı bağımlılık, ortak çıkar ve işbirliğine dayalı YUED" kurulması olduğu belirtildikten sonra bunun,

"(a) Daha akılcı ve adil uluslararası ekonomik ilişkilerin gerçekleştirilmesi ve dünya ekonomisinde yapısal değişmelerin özendirilmesi,

"(b) Tüm ülkeler arasında ticaretin daha da genişletilmesine ve

ekonomik işbirliğinin yoğunlaştırılmasına izin verecek koşulların yaratılması,

“(c) Gelişen ülkelerin ekonomik bağımsızlıklarının güçlendirilmesi,

“(d) Uluslararası ekonomik ilişkilerin, gelişen ülkelerin kalkınma farklılıkları ve özel gereksinimleri gözönünde bulundurularak kurulup geliştirilmesi” ile gerçekleştirilebileceği eklenmektedir.

Üç bölüm içinde 34 madde olarak sıralanan “hak ve görevler” iki kısma ayrılabilirler (Mándi, 1976 : 50-61) :

1. Genel ilkeler biçiminde ortaya konan hak ve görevler :

- a. Gelişen ülkelerin egemenliğinin içeriğini belirleyenler (sosyal sistem seçme özgürlüğü, doğal kaynaklar üzerindeki egemenlik hakları, ulusallaştırma hakkı, vb.);
- b. Uluslararası ilişkileri genişletici (özendirici) ilkeler : Burada ana ilke uluslararası ekonomik ilişkilerde gerçek eşitliği sağlamaktır. (Ayrıcalıkların reddi, yardımların artması, ticaretin geliştirilmesi, uluslararası kuruluşların karar verme sürecine katılma vb.)

Bu iki grup ilke arasındaki en önemli fark şudur : birinci grup, egemenliğin içeriğini, gelişen ülkelerin günümüzdeki gereksinimlerine göre belirlemekte ve diğer ülkeleri bu egemenliğin kullanımına karşı hoşgörülü ve saygılı olmakla yükümlü kılmaktadır. İkinci grup ilkeler ise birden fazla ülkenin işbirliğini ve eylemlerini zorunlu kılmakta, gerektiğinde gelişmiş ülkelerin 3. Dünya ülkeleri lehine kendi çıkarlarından özveride bulunmalarını öngörmektedir.

2. Bu genel ilkelere uygun somut öneriler : Bunlar özellikle dış ticarete ilişkindir (örneğin, ülkelerin üretici birliklerinde toplanmalarına olanak sağlayan, gelişen ülkelere sanayi ürünleri ihracatlarını arttırmaları için ayrıcalıklı işlemi öngören maddeler, vb.). İkinci grup maddeler, bir anlamda, öncelikli ve ivedi sorunların çözümüne, gereksinimlerin karşılanmasına yöneliktir. Bunun bir sonucu olarak, dış ticarete, madde anlaşmaları, ihracat-ithalat fiyatları arasındaki ilişki gibi somut sorunlara ilişkindirler.

Devletlerin Ekonomik Hak ve Görevleri Yasası'nın ana niteliği, gelişen ülkelerin egemenliği, sosyo-ekonomik kalkınmanın bir ön gereği olarak gördüklerini belgelemesi ve bu egemenliğin içeriğini belirlemesidir. Öte yanda, Yasa, YUED konusundaki tartışma ve görüş-

melerde yararlı olabilecek bir "somut" öneriler çerçevesi ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkelerin gerek Yasada belirlenen egemenliğin içeriği gerek "somut" öneriler çerçevesi konusundaki görüşleri, Yasanın oylanmasında benimsedikleri olumsuz ya da çekimser tutum ve tavırda somutlaşmaktadır ve özellikle ABD sözcüleri daha sonraki toplantılarda, bu konulardaki kuşkulu tavırlarını sık sık yinelemiştir.¹

Aralık 1974'de UNCTAD'ın hazırladığı, hammadde ve temel (ilksel) ürün piyasalarını düzenlemeye yönelik **Bütünsel (Entegre) Program** açıklandı. (UNCTAD, 1974) Büyük ölçüde, gelişen ülkeler tarafından ihraç edilen ve bu ülkelerin temel madde ihracatının % 60'ını oluşturan 19 maddeyi (buğday, mısır, pirinç, şeker, ham kahve, kakao, çay, pamuk, jüt ve mamulleri, yün, sert elyaf, kauçuk, bakır, kalay, kurşun, çinko, boksit, alümina, demir cevheri) kapsayan bu programın ana öğeleri şunlardır : bu maddelere ilişkin olarak alıcı ve satıcı ülkeler arasında yapılacak çok taraflı anlaşmalar; madde fiyatlarının dalgalanmasını ve pazarlarını düzenlemeyi, kontrol altına almayı amaçlayan stokların oluşturulması; ve bu stokların finansmanı için bir uluslararası Ortak Fonun kurulması. UNCTAD'ın hesaplamalarına göre, bu fonun 10,7 milyar dolar düzeyinde olması gerekmektedir. Program ayrıca, önerilen mekanizmaların yetersiz kaldığı durumlarda, gelişen ülkelerin ihracat gelirlerindeki dalgalanmaların etkisini giderici mali olanakların sağlanmasını, bunun için de IMF kredilerinin genişletilmesi ve serbestleştirilmesini öngörmekteydi. Gelişmiş ülkeler, piyasa mekanizmasının işleyişini bozacağı ve çok sayıda maddeyi kapsamaması gibi nedenlerle, programı olumsuz karşıladılar.

1975 Şubatında yapılan iki toplantı YUED önerilerinin geliştirilip somutlaştırılmasında önemli bir rol oynadı. Şubat başında Dakar'da (Senegal) bloksuz ülkeleri bir araya getiren Hammadde Konferansında **Hammaddele İlişkin Bildiri ve Eylem Programı** kabul edildi. (DPT, 1975 : 18-31) Arz-talepteki ve fiyatlardaki dalgalanmaların ana sorunlar olarak görüldüğü bu konferansta, konuya bütünsel bir biçimde yaklaşılmış ve öneriler şu üç noktada yoğunlaştırılmıştır :

- (a) Temel hammadde fiyatlarındaki dalgalanmaların giderilmesi amacı ile, piyasanın denetim ve düzenlenmesine olanak sağlayacak stoklama sistemlerinin geliştirilmesi,
- (b) İhracat gelirlerinin çeşitlendirilmesine olanak sağlayacak araştırmaların artırılması ve teknoloji transferinin genişletilmesi,

(1) Örneğin bkz. (UNIDO (1975 : 69).

- (c) Gelişen ülkelerin ihracat ve ithalat fiyatları arasındaki ilişkinin endekslleme sistemi aracılığıyla kurulması.

Yine Şubat içinde Cezayir'de yapılan, **77'ler Grubu İkinci Bakanlar Toplantısı**'nda kabul edilen **Sınai Kalkınma ve İşbirliğine İlişkin Bildiri ve Eylem Planı (UNCTAD, 1975)**, Dakar Bildiri ve Eylem Programı ile birlikte, 1975 Martında Lima'da (Peru) toplanan **İkinci UNIDO Konferansı**'ndaki tartışmaların temelini oluşturmuştur ve burada kabul edilen **Sınai Kalkınma ve İşbirliğine İlişkin Lima Bildiri ve Eylem Planı** (UNIDO, 1975) büyük ölçüde bu belgeleri yansıtmaktadır. ABD'nin Lima Bildiri ve Eylem Planı'nın tümü için olumsuz oy kullanması ve Belçika, Kanada, Batı Almanya, İtalya, İngiltere ve İsrail'in çekimser kalmaları ve gelişmiş kapitalist ülkelerin tartışmalı 10 paragraf için olumsuz ya da çekimser oy kullanmaları, bu belgenin esas olarak 3. Dünya'nın görüşlerini içerdiğini gösterir. Gelişmiş kapitalist ülkelerin olumsuz ya da çekimser oy kullandıkları paragrafların, endekslleme, ulusallaştırma, sömürgecilik ve **Apartheid**, yeni sömürgecilik, üretici birlikleri kurulması, gelişen ülkelere kaynak transferleri ve Devletlerin Ekonomik Hak ve Görevleri Yasası'na uyum ile ilgili maddeler olması, bu ülkelerin tutumlarını açıkça ortaya koymaktadır.

Lima Bildirisi, gelişen ülkelerin hızla sanayileşmeleri ve 2000 yılında dünya sanayi üretimi içindeki paylarını en azından % 25'e çıkarmaları için gerekli, geniş kapsamlı önerileri ve önlemleri içermektedir. Bildiri'de de belirtildiği gibi, bu amaca ulaşılması için, gelişen ülkelerdeki sanayileşme hızının, İkinci BM Kalkınma Onyılı için Uluslararası Kalkınma Stratejisi'nde öngörülen % 8'in çok üzerine çıkması gerekmektedir.

Daha önceki BM toplantılarında alınan kararların yinelenildiği **Bildiri**'de, gelişen ülkelerin uluslararası ekonomik düzene ilişkin görüş ve eleştirileri sıralanmakta, **Eylem Planı**'nda ise, gelişen ve gelişmiş ülkelerin ulusal politikalarına ilişkin önerilerle, bu gruplar arasındaki işbirliği ile ilgili öneriler yer almaktadır. Belgenin önemli özelliklerinden birisi, gelişen ülkeler arasındaki işbirliği konusuna Eylem Planı içinde oldukça geniş bir yer ayrılmasıdır.

Daha genel bir düzeyde bakıldığında, Lima belgelerinin ana özelliğinin, gelişen ülkelerin tarımsal ürünlere ve hammaddelere dayalı ekonomik yapılarını sanayileşme yoluyla değiştirme ve, böylece, uluslararası işbölümü ve uzmanlaşma içindeki yerlerini yeniden belirleme konusundaki kararlı tutumlarını açık seçik ortaya koymasındadır. Bu niteliği nedeniyledir ki, özellikle gelişmiş ülkeler tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Bu eleştiriler genellikle "karşılaştırmalı üstünlükler" ku-

ramı üzerine oturtulmuş ve gelişen ülkelerin yapım sanayilerini geliştirme çabalarının dünya refahını azaltacağı savı ileri sürülmüştür.

YUED kurulması yolundaki çabalarının başarısının herşeyden önce kendi aralarındaki birliğe ve dayanışmaya bağlı olduğunun bilincinde olan gelişen ülkeler, 7. Özel Genel Kurul arifesinde Lima'da toplanan **Bağılantısız Ülkeler Dışişleri Bakanları Konferansı**'nda (25-29 Ağustos 1975), bu konudaki stratejiyi saptadılar. Toplantı sonunda yayınlanan **Bağılantısız Ülkeler Arasında Birlik ve Dayanışmayı Güçlendirme ve YUED'i Kurma Stratejisi** (Comfanac, 1975) adlı belgenin başında, ekonomik bağımsızlık, uluslararası para sisteminin yeniden düzenlenmesi, uluslararası ticaret ve finansman konularında kaydedilen gelişmelerin yetersizliğine dikkat çekilmekte ve bu durumun gelişen ülkeler arasındaki işbirliğinin önemini arttırdığı belirtilmekteydi. Bu amaca yönelik olarak, ticaret, ulaşım, para ve finansman, tarım, bilim ve teknoloji alanlarında yeni ilişkilerin kurulması, sanayileşme programları ve genel olarak kalkınma politikaları arasındaki uyumun artırılması konularında öneriler sıralanmaktaydı. Gelişmiş ülkelerin, 7. Özel Genel Kurul çalışmaları, gelişen ülkelerin sanayileşmesi, besin üretimi, kalkınmanın finansmanı ve uluslararası para sorunları, genelleştirilmiş tercihler sistemi, çok taraflı ticaret görüşmeleri gibi konularda gelişen ülkelerle işbirliği yapmaya çağıldığı belgede, "Bağılantısız Ülkelerin Ekonomik ve Sosyal Kalkınması için Dayanışma Fonu" ile, "Gelişen Ülkelerin İhraç Ettikleri Hammaddeler ile Temel Maddelerin Tampon Stoklarının Oluşturulması için Özel Fon" kurulması da öngörülmekteydi.

2.3. B.M. 7. Özel Genel Kurulu

Kalkınma ve Uluslararası İşbirliği konusunda, 1-16 Eylül 1975'de toplanan **BM 7. Özel Genel Kurulu**, çalışmalarını, BM Ekonomik ve Sosyal Konsey'inin çizdiği çerçeve içinde (1980 no. ve 31 Temmuz 1975 tarihli karar) yürüttü. Tartışmalara temel olarak ise 77'ler grubunun hazırladığı belge alındı. Daha toplantı öncesinde gelişmiş ve gelişen ülkeler arasında önemli görüş ayrılıkları olduğu ortadaydı. Bu durum 77'lerin hazırladığı gündem ile ABD'nin gündem önerisi arasındaki farkta açıkça görülmektedir. ABD'nin gündemi, "uluslararası besin gereksinmelerine, en fakir gelişen ülkelerin sorunlarına, günümüzdeki ekonomik bunalımdan en çok etkilenen ülkelerin sorunlarını hafifletmek için bu ülkelere mali kaynak transferlerine ve uluslararası ticarete ilişkin konuları kapsıyordu. Buna karşılık 77'lerin gündemi çok daha geniş kapsamlıydı. Bu gündem,

1. Dış ticaret alanında, hammadde piyasalarının, tampon stoklar, müdahale fiyatları, vb. öğeleri içeren bütünsel bir sistemle düzenlenmesi, gelişen ülkelerin ihracat-ithalat fiyatlarının endekslenmesi, gelişmiş ülkelerin piyasalarına girişin kolaylaştırılmasını;
2. Gelişen ülkelerin kalkınmasının finansmanı için yapılacak reel kaynak transferlerini ve uluslararası para sisteminin yeniden düzenlenmesini;
3. Gelişen ülkelerin bilimsel ve teknolojik gelişmeleri kalkınma amaçlarına uygun bir biçimde daha yaygın ve etkin olarak kullanmalarına olanak sağlayacak önlemleri;
4. Lima Bildirisinin uygulanmasına ilişkin plan ve programları da içerecek biçimde düzenlenmişti. (Hansen, 1975 : 14-15, 19)

7. Özel Genel Kurul'un oylamadan kabul ettiği karar incelendiğinde, gelişen ülkelerin görüş ve isteklerinden önemli ödünler vermek zorunda kaldığı görülüyor. Örneğin, bundan önceki tüm belgelerde varolan YUED kurulması çağrısı bile kararda yer almıyor, yalnızca önceki belgelere gönderme yapmakla yetiniliyor. Yedi alandaki öneri ve önlemleri içeren ve **Kalkınma ve Uluslararası Ekonomik İşbirliği** başlığını taşıyan karar şöyle özetlenebilir : (UN, 1975-b)

1. **Uluslararası ticaret** : Kararda gelişen ülkelerin ticaretlerini geliştirmek ve çeşitlendirmek için ortak eylem gerektiği vurgulanmakta, bu ülkelerin üretim kapasitelerini geliştirip çeşitlendirmeleri, verimliliği ve ihracat gelirlerini arttırmaları gereği belirtilmekteydi. Ayrıca, gelişmiş ülke pazarlarının gelişen ülkelerin ürünlerine açılması için, gelişmiş ülkelerin gümrük dışı engelleri, **olanaklı veya uygun olduğu zaman** kaldırmaları, genelleştirilmiş tercihler sisteminin genişletilmesi isteniyor. Buna karşılık, gelişen ülkelerin en çok önem verdikleri, ihracat gelirlerini istikrara kavuşturmak için endeksleme, tampon stoklar tutulmasını da içeren madde anlaşmaları yapılması gibi sorular, incelenmek üzere UNCTAD'a bırakılıyordu.

2. **Kalkınma için kaynak transferi ve uluslararası para sisteminin yeniden düzenlenmesi** : Kararda, gelişen ülkelere verilen yardımların bağlı olmaması ve arttırılması ve Uluslararası Kalkınma Stratejisinin öngördüğü gibi gelişmiş ülkelerin GSMH'lerinin % 0,7'sine ulaşması gerektiği yinelenmekte. Ancak, 1974'de % 0,33 olan bu oranın nasıl yükseltileceği konusunda somut öneriler getirilmiyor. Gelişmiş ülkelerin kaynak transferi konusunda IMF ve Dünya Bankası grubu içindeki kuruluşlara verdiği önem Genel Kurul kararına yansıyor.

IMF'in yeni ÖÇH (Özel Çekme Hakları) yaratılmasında kalkınma yardımı ile ilişki kurması ve IMF altın satışları ve gönüllü bağışlardan oluşacak yeni bir fonun kurulması da önlemler arasında yer alıyor. Gelişen ülkelerin, dış borç yükü sorununu incelemek üzere 1976'da bir konferans toplanması yolundaki istekleri ise Nairobi'deki UNCTAD toplantısında incelenmeye gönderiliyordu. Gelişmiş ülkelerin sermaye piyasalarından daha geniş ölçüde yararlanma isteği de, benzer biçimde, ilgili ülkelerin incelemesine sunuluyordu. Uluslararası para sisteminin yeniden düzenlenmesi yolundaki gelişen ülke istekleri ise olumlu karşılanmakla birlikte, bu konuda kararları alacak olan IMF'in incelemesine bırakılıyordu.

3. **Bilim ve teknoloji** : Karar, gelişen ülkelerin bilim ve teknoloji alanındaki programlarının gelişmiş ülkeler tarafından artan ölçüde desteklenmesine dönük önerileri, teknoloji transferi konusunda uluslararası bir davranış yasası çıkarılmasını ve bu konularda BM'in daha önemli ve etkin bir rol oynamasını da içeriyor.

4. **Sanayileşme** : Kararda, Lima Bildirisi ve Eylem Planı onaylanmakta ve tüm ülkeler bunları gerçekleştirecek önlemleri almaya çağrılmakta. Gelişmiş ülkelerin bu belgelerin en önemli yanlarına karşı çıktığı hatırlanacak olursa, bu çağrının cevapsız kalacağı söylenebilir.

5. **Besin maddeleri ve tarım** : Karara göre, dünyadaki besin sorununu çözümlen yolunu esas olarak gelişen ülkelerdeki besin üretimini hızla arttırmaktan geçmektedir. Bu amaca yönelik önlemler arasında, bu konuda gelişen ülkelere yapılan yardımların artırılması, gelişen ülke ürünlerinin gelişmiş ülke pazarlarına daha kolay girebilmesi, gelişmiş ülkelerin gelişen ülkelere gübre ve diğer üretim girdileri satışlarını istikrarlı bir biçimde ve makul fiyatlarda yürütmeleri yer almaktadır. Bu başlık altında yer alan önerilerin, bir anlamda, sanayileşmeye ilişkin önerilerle çeliştiği söylenebilir.

6. **Gelişen ülkeler arasında işbirliği** : Genel Kurul, gelişen ülkelerin kendi aralarındaki işbirliğinin güçlendirilmesi için, gelişmiş ülkeleri yardıma çağırmakta ve Genel Sekreter, bu işbirliğine ilişkin konularda çalışmalar yaptırmakla yükümlü kılınmaktadır.

7. **BM sisteminin yeniden düzenlenmesi** : Bu amaçla bir ad hoc komite kurulması da kararda yer almıştır.

Toplantının sonunda, ABD, Japonya ve kimi Ortak Pazar ülkelerinin kalkınma yardımı hedefine ulaşamayacaklarını belirtmeleri, ABD'nin endeksleme, ÖÇH yaratılması ile kalkınma yardımı arasında ilişki

kurulması, uluslararası kuruluşların karar süreçlerine gelişen ülkelerin katılımının artması, teknoloji transferini davranış yasasına bağlama, dünya para sisteminin ağırlık noktasını rezerv paraların değil ÖÇH'nin oluşturması gibi konulardaki kuşkularını açıklaması, kararın önemli yanlarının uygulanma şansının hiç de yüksek olmadığını ortaya koymuş, bu alandaki somut gelişmelerin çok sınırlı olacağını göstermiştir.

7. Özel Genel Kurul'un hemen arkasından gelen önemli bir olay, Aralık 1975'de Jamaica'da (Kingston) yapılan **IMF Geçici Komite Toplantısı (Interim Committee)** ve burada varılan anlaşma oldu. (Amuzegar, 1976 : 547-562) Toplantının önemi, bir yanda, gelişen ülkelerin çeşitli uluslararası forumlarda büyük bir inanç ve kararlılıkla ileri sürdükleri isteklerini gelişmiş ülkelere karşı savunma ve onlara kabul ettirmede gösterdikleri başarıyı ya da başarısızlığı ortaya koymasındadır. Toplantının, IMF gibi gelişmiş ülkelerin egemen olduğu bir kurumun toplantısı olması bu önemi daha da arttırmaktaydı. BM Genel Kurulunda bazı kararlar almak başka şeydir, IMF'den gelişen ülkeler lehine bazı ödünler almak başka şeydir. Toplantının diğer önemi ise, gelişmiş ülkelerin eylem alanında gelişen ülkelere verebileceği, gelişmişlerin somut olarak, mevcut uluslararası ekonomik düzende ne gibi değişikliklere yanaşacağını ortaya koymasıydı. Bu anlamda ele alındığında, Jamaica toplantısı, gelişen ülkelerin pazarlık gücünü, gelişmiş ülkelerin ise anlayış ve hoşgörü sınırlarını ortaya koyacak bir nitelik taşımaktaydı. Kuşkusuz, dünya para sistemindeki kimi değişikliklerin bugüne kadar olduğundan farklı biçimde, gelişmiş ve gelişen ülkeler arasındaki görüşmelerle belirlenmesi oldukça önemli bir olgudur. Ancak, daha da önemli olan, görüşmelerin sonuçları, tarafların elde ettikleri karşılıklı çıkarlar, avantajlardır. Bu açıdan ele alındığında, gelişen ülkelerin Jamaica toplantısından hiç de bazılarının savunduğu gibi kazançlı çıkmadığı söylenebilir. Daha doğrusu, uluslararası para sisteminin gelişen ülkelerin çıkarları doğrultusunda ve onların savundukları biçimde yeniden düzenlenmesi konusunda önemli bir adım atılmış sayılamaz. Bu, gelişen ülkelerin toplantıdan hiç bir şey elde etmediği anlamına gelmez. Örneğin, Fonun altın stokunun 1/6'sının satışından sağlayacağı kârlardan oluşan ve gelişen ülkelerin yararlanacağı bir fonun kurulması (gönüllü katılımlar bir yana bırakılarak) kabul edilmiştir. Fon kotalarının 5 yıl yerine 3 yıl sonra gözden geçirilmesi, gelişen ülkelerin kullandıkları fon kaynaklarında % 45'lik bir artış, Giderici Finansman Kolaylığı'nın (Compensatory Financing Facility) erken bir tarihte gözden geçirilmesi, gelişen ülkelerin IMF'deki ÖÇH kotalarının 7,5 milyar birimden 12 milyar birime çıkarılması (payları % 26'dan % 32'ye çıkıyor), ki bu son karar üyelerin onayına bağ-

lıdır, kabul edilen diğer gelişen ülke önerilerini oluşturmaktadır. Bu kazanımlara karşılık, ÖÇH ile kalkınma finansmanı arasında bir ilişkinin kurulması, istikrarlı döviz kuru sisteminin kurulması, tampon madde stoklarının finansmanına IMF'in katılması gibi en önemli gelişen ülke istekleri kabul edilmemiştir. Kaldı ki, gelişmiş ülkelerin bu toplantıda sağladıkları kazançlarla karşılaştırıldığında, gelişen ülkelerin elde ettikleri çok küçük kalmaktadır. Gelişmiş ülkelerin en önemli kazanımlarını dalgalı döviz kurları sisteminin "legalizasyonu" ve 25 milyon ons altının IMF ülkelerine kotalarıyla orantılı olarak geri verilmesi (bunun gelişmiş ülkelere sağladığı çıkarın gelişenlere oranla çok daha fazla olduğu açıktır) oluşturmaktadır. Jamaica toplantısı, gelişmiş ülkelerin eylemlerini sözlerine uydurmaya pek niyetli olmadıklarını gösteren bir örnek niteliğindedir. Bir yazarın da değindiği gibi, Jamaica'da önemli olan, gelişen ülkelerin elde ettiği ödünlere değil, böyle bir toplantıda pazarlık güçlerini kısıtlı da olsa kullanmaları olmuştur.¹

2.4. Kuzey - Güney Diyalogu

BM 7. Özel Genel Kurulu'nu izleyen önemli olaylardan bir diğeri de 16 Aralık 1975'de Paris'de başlayan **Uluslararası Ekonomik İşbirliği Konferansı**, daha iyi bilinen ismiyle **Kuzey - Güney Diyalogu**'dur.² 8 Gelişmiş ülke ve 19 gelişen ülke temsilcilerini bir araya getiren görüşmelerde incelenecek konular enerji, hammaddeler, kalkınma ve finansman biçiminde dörde bölünmüş ve her konu ayrı bir komisyonun incelemesine bırakılmış, daha sonra komisyon raporlarının tartışılmasına geçilmiştir. Zaman zaman görüş farklılıklarının azaldığı yolunda açıklamalar yapılmış olmasına karşın, bu görüşmelerin tam bir çıkmaza girdiği söylenebilir. Mayıs 1977 içinde yapılacak son oturumlar öncesinde, konferansı çıkmazdan kurtarmak için yapılan girişimlerin (ANKA, 1977-a, b) anlaşmazlıkları gidereceğini söylemek aşırı iyimserlik olacaktır. Bir yazarın belirttiği gibi, Kuzey-Güney Diyalogu, bol bol konuşmanın ötesinde yeni birşey getirmemiştir. (Power, 1976)

3. MANİLA BİLDİRİSİ VE UNCTAD - IV

77'ler Grubu, Mayıs 1976'da Nairobi'de yapılacak 4. UNCTAD toplantısına hazırlık olarak 26 Ocak - 7 Şubat 1976'da Manila'da (Filipin) **3. Bakanlar Toplantısı**'nı yaptı. Toplantı sonunda yayınlanan **Manila**

(1) Amuzegar (1976). Bu konuda ayrıca bkz. de Vries (1976).

(2) Bu konuda ayrıntılı bilgi için Uri (1976) ve Amuzegar (1976).

Bildirisi ve Eylem Programı (UNCTAD, 1976-a) UNCTAD toplantısındaki tartışmaların çerçevesini belirleyen önemli belgelerden birisidir.

Bildirinin başında YUED'e ilişkin alanlarda "çok az somut sonuçun elde edilmiş olması, gelişmiş ülkelerin genellikle gelişen ülkelerin durumunu iyileştirmek için gerekli politika önlemlerini uygulamamış, taahhütlerini yerine getirmemiş olmaları ve gelişen ülkelerin dünya ekonomisi içindeki görece konumlarının kötüye gitmiş olması karşısında duyulan derin düş kırıklığının dile getirildiğini görüyoruz. Daha sonra, gelişmiş ülkelerin daha önce kabul edilmiş olan belgeleri uygulamaya çağırıldığı ve gelişen ülkeler arasındaki yakın dayanışmanın vurgulandığı görülüyor. **Bildiri**'de uluslararası ticarete, çok taraflı ticaret görüşmelerine, uluslararası para sisteminin yeniden düzenlenmesine, gelişen ülkelere yapılan yardımlara, bu ülkelerin borç yükü sorununa, teknoloji sorununa, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerine, en az gelişmiş ülkelerin sorunlarına, dünya besin maddeleri üretimine ve UNCTAD'ın BM'in görüşmecisi bir organı haline getirilmesine değiniliyor.

Eylem Programı 9 bölümden oluşuyor. Burada en önemli öğelerden birisi hammadde ve temel maddelere ilişkin bütünsel program. Mamul-yarı mamuller bölümünde, gelişmiş ülke pazarlarına daha kolay giriş, kısıtlayıcı uygulamalar, çok uluslu şirket faaliyetleri gibi konular üzerinde duruluyor. Para, Maliye ve Kalkınma için Reel Kaynak Transferi bölümünde ise ana konular gelişen ülkelerin borç yükü ve uluslararası para sisteminin yeniden düzenlenmesinden oluşuyor. Borç yükü konusunda 1976 içinde UNCTAD tarafından bir konferans toplanması önerisi yineleniyor. IMF ve IBRD gibi uluslararası kuruluşlardaki karar alma süreçlerine gelişen ülkelerin daha geniş ve etkin bir biçimde katılmasına olanak sağlanması yinelenen isteklerden bir diğeri. Teknoloji transferi, çok taraflı ticaret görüşmeleri konusunda genel olarak eski kararların içeriği yinelenmekte. Denize kıyısı olmayan ya da en geri gelişen ülkelere ilişkin önerilerin zenginleştirildiği ve somutlaştırıldığı göze çarpıyor. Gelişen ülkeler arasında ekonomik işbirliği, eylem programına ek olarak alınan bir kararın da konusunu oluşturmakta ve bu konuda ayrıntılı bir program geliştirilmektedir. Eylem Programı'nda ayrıca farklı ekonomik ve sosyal sistemlere sahip ülkeler arasındaki ticareti ve ekonomik ilişkileri geliştirecek çok taraflı eylemler üzerinde durulmakta, özellikle CMEA ülkelerinden bazı isteklerde bulunmaktadır. UNCTAD'a ilişkin kurumsal düzenlemeler bölümünde de, UNCTAD'ın ticaret ve uluslararası ekonomik işbirliği konusunda tartışma, görüşme ve gözden geçirme kurumu haline dönüştürülmesi öngörülmektedir.

UNCTAD - IV toplantısından gelişen ülkelerin beklediği, somut çözümlere ulaşılmasıydı. İlkelerin, önerilerin biçimlendirilmesi dönemi sona ermişti artık. Şimdi yapılması gereken bu ilke ve önerileri uygulamaya aktaracak görüşmelerin yapılmasıydı. **4. UNCTAD Toplantısı** 3 Mayıs 1976'da Kenya'nın başkenti Nairobi'de açıldıktan sonra, gelişen ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki görüş ayrılıkları tüm açıklığıyla gözler önüne serildi. (UNCTAD, 1976-b) Daha önce de görüldüğü gibi, gelişen ülkeler, **Manila Bildirisi** ve **Eylem Programı** ile UNCTAD toplantısı için oldukça geniş bir çerçeve çizmişlerdi. Özellikle Kissinger'in konuşması (Kissinger, 1976), gelişmiş ülkelerin bu denli geniş bir çerçeve içinde tartışma ve görüşmeye niyetli olmadıklarını ortaya koydu. Gelişen ülkelerin temel maddelerin fiyat dalgalanmalarını önleme amacıyla önerdikleri bütünsel programı reddeden Kissinger, her madde ile tek tek uğraşılmasını savunuyor ve stoklama için gerekli ortak fonun kurulmasına karşı çıkıyordu. Üçüncü Dünya'nın borç yükü sorununun uluslararası bir toplantıda gözden geçirilmesini ve borçların ertelenmesini ya da silinmesini istemelerine karşılık, her ülkenin borç sorunuyla tek tek uğraşılmasını savunuyordu. Gelişen ülkelerin teknoloji transferi konusunda gelişmiş ülkelerin daha liberal bir tutum içine girmelerini istemelerine karşılık Kissinger, gelişen ülkelerin gereksindikleri teknolojileri çok uluslu şirketler aracılığıyla edinmelerini öneriyordu. Kissinger aynı zamanda gelişen ülkelerin çok önem verdikleri endeksleme önerisine ve YUED kurulmasına hiç değinmiyordu.

Kissinger önerilerinin en önemlisi bir **Uluslararası Kaynaklar Bankası** kurulması idi. Bankanın ana özellikleri, yatırımcılar, özellikle çok uluslu şirketler ile gelişen ülkeler arasında aracılık yapabilmesi ve hammadde kaynaklarının gelişmesine yardımcı olması idi. Kissinger'in bu bankanın çok uluslu şirketleri ulusallaştırma tehlikesine karşı koruyacağını da özellikle belirtmesi, gelişmiş ve gelişen ülkeler arasındaki görüş farklılıklarının önemini ortaya koyan niteliktedir.

UNCTAD'ın sonuçları konusunda en iyi gösterge temel maddelere ilişkin olarak varılan anlaşmadır. Bu konuda gelişen ülkeler tarafından önerilen, 6 milyar dolarlık ortak fon kurulmasını öngören ve 10 maddeyi kapsayan bütünsel program ne tümüyle kabul edilmiş ne de reddedilmiştir. Varılan uzlaşma engeç 1977 Martına kadar temel madde stoklarının oluşturulması ve ortak fon kurulması konusundaki görüşmelerin başlatılması olmuştur. Borç yükü konusunun da kısa bir süre içinde yapılacak bir toplantıya bırakıldığı UNCTAD-IV diğer alanların hemen hepsinde, daha önceki toplantılarda kabul edilen genel ilke ve önerileri yinelemekten öteye gidememiştir.

Tüm olarak değerlendirildiğinde, bazı gelişen ülke temsilcilerinin yargılarına katılma olanağı bulmak oldukça zor. Kuşkusuz, Kissinger önerilerinin reddi gelişen ülkeler açısından bir başarı olarak alınabilir. Ancak, temel madde programı gibi gelişmiş ülkeleri de yakından ilgilendiren bir konuda bile kaydedilen gelişmenin yalnızca daha fazla konuşma ve görüşme olduğu gözönünde tutulduğunda, ulaşılan sonuçları gelişen ülkeler açısından başarılı görmek güçleşiyor. Kesin taahhütlerin azlığı, geriye dönüş olanaklarının çokluğu gözönünde bulundurulacak olursa **Economist**'in yargısına katılmamak elde değil: "Konuşmaya devam etmeye razı olmanın ötesinde zengin ülkeler UNCTAD'da çok az ödün verdi." (Economist, 1976) Belki de UNCTAD'ın en önemli yararı, gelişmiş ülkeler arasındaki bölünmeleri ortaya çıkarması olmuştur. Kimi konularda Avrupa ülkelerinin ABD'ni yalnız bırakmaları, ilerideki görüşmeler açısından umut verici bir olgu olarak görülebilir.

4. UNCTAD - IV SONRASI

4-17 Mayıs 1976 tarihleri arasında Cenevre'de, Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından düzenlenen **İstihdam, Gelir Dağılımı ve Uluslararası İşbölümüne İlişkin Üçlü Dünya Konferansı** (kısa adıyla Dünya İstihdam Konferansı) konumuz açısından bazı ilginç özellikler göstermektedir.¹

Herşeyden önce bu toplantı, hükümet, işçi ve işveren temsilcilerinden oluşan üçlü bir yapıya sahipti. Bu konferansta, ilk kez, hükümet temsilcileri arasında 77'ler Grubu **resmen** yer almıştır. Daha da önemlisi, bu grup YUED ile ilgili birçok konuda, örneğin çok uluslu şirketlerin kontrolü, gelişmiş ülkeler de dahil bir çok ülkenin işçi temsilcilerinden destek bulmuştur. Bu da, YUED'in geleceği konusunda yeni bir umut kaynağı olmuştur.

Konferans, işveren temsilcileri ile bazı sanayileşmiş Batı ülkeleri temsilcilerinin itirazı kayıtlarına karşın, "BM çerçevesinde yürütülmekte olan" YUED ile ilgili çalışmalarını desteklemiş ve böyle bir düzenin "yaratılabilmesi" için, tüm tarafların çaba harcamasını istemiştir.²

16-19 Ağustos tarihleri arasında Sri Lanka'nın başkenti Colombo'da yapılan, **5. Bağlantısız Ülkeler Zirve Konferansı** da YUED ko-

(1) Bu konferansın hazırlık çalışmalarıyla ilgili olarak bkz. Green (1976) ve ILO (1976-a).

(2) Konferans sonuçları ve alınan kararlar için bkz. ILO (1976-b).

nusuna önemli bir yer ayırmıştır. 86 bağlantısız ülke devlet veya hükümet başkanının katılmış olduğu konferans, bu liderlere, UNCTAD-IV ve Kuzey-Güney görüşmelerini yeniden değerlendirme olanağını vermiştir. (USNWR, 1976; Cumhuriyet, 1976; Roque, 1976) Bu değerlendirmede, özellikle, gelişmiş ülkelerin katı tutumlarından yakınılarak, YUED konusunda ulaşılan (somut) sonuçların hiç de yeterli olmadığı belirtilmiştir.

Konferansın nihai bildirisi, Bağlantısız ülkelerin YUED konusunda iki aşamalı bir strateji uyguladıkları izlenimini vermektedir. (ANKA, 1976-a).

İlk önce, UNCTAD-IV'de güçlüklerle alınmış bazı kararlar, örneğin "Ortak Fon" un kurulması, gerçekleşmediği takdirde, Bağlantısız ülkelerin tampon stokların oluşturulması amacıyla özel bir fon kurma yoluna gitmekten çekinmeyecekleri belirtilmektedir. Aynı şekilde, o tarihte daha belirli bir gündem üzerinde anlaşmanın bile sağlanamadığı Kuzey-Güney görüşmelerinden yakınılmaktadır. Gelişmiş ülkelerin bu görüşmelerdeki tutumlarını değiştirmemeleri ve "kalkınma yolundaki ülkelerin, önemli sorunlarından oluşan bir yelpaze ile ilgili önerilerini kabul etmemekte direnmeleri" halinde, gelişmekte olan ülkeler "tutumlarını yeniden gözden geçirecekler" ve yeni bir set önlemleri kendileri almaktan çekinmeyeceklerdir. Bu tür açık ya da kapalı tehditkâr ifadeler ve karşı önerilerle, gelişmiş ülkelere baskı yapmak amaçlanmıştır.

Bağlantısız ülkelerin izlemek istedikleri ikinci yol ise, kendi aralarındaki ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirerek, görece de olsa, gelişmiş ülkelere olan bağımlılıklarını azaltmaktadır. Nihai Bildiri'de buna ilişkin geniş kapsamlı önerilere de yer verilmektedir.

Bu iki tür öneri, Bağlantısız ülkelerin geliştirmeye çalıştıkları "kollektif özgüven" (collective self-reliance) ve "global bağımlaşma" (global interdependence) kavramlarıyla tutarlıdır.¹ Zirve Konferansı'nda, ayrıca, gerekli görüldüğü takdirde, bu amaçları ve izlenecek yöntemleri somutlaştırmak için toplantı ve konferanslar düzenlenmesi de karar altına alınmıştır.²

IMF ile IBRD (Dünya Bankası)'nın 1976 ortak toplantısı, 5-10 Ekim tarihleri arasında, Filipinler'in başkenti Manila'da yapıldı. 128 ülke-

(1) Bu kavramların anlamı ve içerikleri konusunda bkz. Galtung (1974).

(2) Batı Almanya'nın bu toplantıyı yorumlayış biçimi konusunda bkz. Milliyet (1976).

den, üç bini aşkın temsilci, gözlemci ve basın mensubunun izlediği bu toplantı, IMF Başkanı J. Witteveen'in deyişiyle, aslında, "resmen açılmasından önce, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmiş ülkelere saldırısıyla gayri resmi olarak" açılmıştı. Bu toplantı, geçmiş yılların aksine, bu kurumların üyesi olan azgelişmiş ülkelerin, özellikle parasal ve mali alanda, YUED çalışmaları için önemli olabilecek taleplerini, patırdılı değilse bile, yüksek sesle açıklamalarıyla başladı. Örneğin, "24'ler Grubu" olarak adlandırılan ve gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu grup, IMF ve IBRD organlarında azınlıkta kaldıklarını, bu nedenle de isteklerinin gerçekleştirilmesinde etkili olamadıklarını ileri sürerek, karar organlarında daha yoğun bir biçimde temsil edilmelelerini sağlayacak önerilerde bulundular. (IHT, 1976-a; ANKA, 1976-c, d)

26-28 Kasım tarihleri arasında Cenevre'de toplanan ve 57 sosyalist ve sosyal demokrat partiden oluşan **Sosyalist Enternasyonal**'in kararları arasında da YUED ile ilgili kararlar önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, varolan uluslararası ekonomik düzenin ve bu düzenin ana aracı olan "serbest piyasa mekanizması"nın, ülkeler arasında "eşit ve adil" koşullar yaratmaktan çok uzak olduğuna değinilerek, ülkeler arasındaki "servet ve gelir" farklarını azaltacak "yoğun bir yeniden dağıtım" mekanizmasının, YUED çalışmalarının ön koşulu olduğu vurgulanmıştır. (IHT, 1976-b)

Eylül 1976'da Mexico'da yapılan ve 77'ler grubuna dahil 350 delegenin katıldığı **Gelişen Ülkeler Arasında Ekonomik İşbirliği'ne İlişkin 3. Dünya Konferansı**'nın ana teması, tıpkı Colombo zirve toplantısında olduğu gibi, gelişen ülkelerin "kendi güçlerine güvenmesi, dayanması" idi. Kurt Waldheim'in üçüncü dünya ülkelerinin kendi güçlerine daha fazla dayanmaları gerektiğini vurgulayan konuşmasıyla açılan Konferansta,

- a. Dünya Üretici Birlikleri Konseyi kurulması,
- b. Besin maddeleri üretiminin arttırılması ve bu maddeler için ihracat kooperatifleri kurulması,
- c. Yoksul ülkeler arasında tercihli ticaret sisteminin kurulması ve karşılıklı ticaret için ortak para birimi kabulü,
- d. Üçüncü Dünya Bankası kurulması

yolunda kararlar alındı. (ANKA, 1976-b; Milliyet, 1976-b)

1976'da yapılan 3. Dünya toplantılarında "kendi gücüne dayanma" ilkesinin giderek artan önem ve ağırlık kazanmasının altında ya-

tan temel nedenin, gelişmiş ülkelerin gelişen ülke isteklerini eyleme dönüştürme yolundaki olumsuz tavır ve tutumları olsa gerektir.

5. SONUÇ

Özellikle son yıllarda, YUED, uluslararası örgütlerde, toplantılarda en çok tartışılan konulardan birisi olmuştur. Başlangıç noktasını, dünya ekonomisinin günümüzdeki görünümü ve gelişme eğilimlerinin oluşturduğu bu tartışmalar, bir yanda, varolan düzenin eleştirisi, öte yanda da, bu düzenin ne yönde ve nasıl değiştirilmesi gerektiği üzerinde yoğunlaşmıştır.

YUED tartışmalarının geçirdiği gelişimin incelenmesinin ortaya çıkardığı temel sonuç, bu konuda atılan, uygulamaya dönük somut adımların çok sınırlı olduğudur. Uluslararası toplantılarda sürekli olarak aynı ilke ve önerilerin yinelenmesinin ana nedeni burada yatmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin isteklerini gerçekleştirmede karşılaştıkları başarısızlığın bir sonucu, "kendi gücüne dayanma", "kollektif özgüven" ve "global karşılıklı bağınlaşma" gibi kavram ve ilkelerin, özellikle 1976'da yapılan 3. Dünya toplantılarında giderek artan önem ve ağırlık kazanması olmuştur. Başka bir deyişle, geri ülkeler bu konuda ilk önce kendi aralarında güçlü bir birlik ve dayanışma sağlamanın önemini, geçmişe oranla daha fazla kavramış görünmektedirler. Ayrıca, varolan düzenin değiştirilmesi konusunda hemen hemen hiçbir ilerlemenin gerçekleşmemiş olması, bazı az gelişmiş ülkelerde bu konuda izlenen yollar, kullanılan yöntemler konusunda kuşkularda uyardırıştır. Örneğin, "77'ler Grubu" ile "Bağılantısız Ülkeler Grubu" nu, şimdiye dek bu konuda önemli katkıları olmakla birlikte, örgütsel yapıları nedeniyle tüm az gelişmiş ülkelerin haklarını koruyabilecek nitelikte bulmayan Pakistan Başbakanı Bhutto, yeni bir örgütlenme ve stratejiye ilişkin sorunları tartışmak için "Yoksullar Zirvesi" veya "Üçüncü Dünya Zirve Konferansı" toplanmasını önermiştir. (Bhutto, 1976; Aziz, 1976; Pakistan Büyükelçiliği, 1976) Bu tür girişimlerin YUED tartışmalarının gelecekteki gelişmesini etkileyeceği düşünülebilir.

Ancak, bu açıdan, geri ülkelerin yeni örgütlenme biçimleri ve stratejilerinden daha da önemli olan, içsel ekonomik ve politik yapıları ve dünya ekonomisine eklenme biçimleri farklı ülkeler arasındaki birlik ve dayanışmanın ne denli güçlü olabileceği sorunudur.

Son petrol zammı sırasında OPEC içinde görülen ikilik, bu konuda fazla iyimser olunamayacağını göstermiştir. Ayrıca, kendi içlerinde “adil” bir düzen sağlayamayan ülkelerin daha adil bir YUED kurma konusunda etkili ve başarılı bir mücadele verebilmeleri olasılığı da çok azdır. Kaldı ki, uluslararası ekonomik düzeni değiştirme çabalarının önünde gelen kimi ülkelerin yapısı gözönünde tutulduğunda, bu ülkelerin YUED’i, çözemedikleri içsel sorunları örtmede bir araç olarak kullandıkları kuşkusuna bile kapılınabilir.

KAYNAKLAR

Kitap ve Makaleler :

- Amuzegar, J., "The North - South Dialogue: From Conflict to Compromise," **Foreign Affairs**, c.53, n.3, Nisan 1976, s.547 - 562.
- Aziz, Q., "Üçüncü Dünya Zirvesi," Pakistan Büyükelçiliği Basın Ateşeliği, Ankara 1976 (teksir).
- Barracrough, G., "The Haves and the Have Nots," **The New York Review of Books**, 13 Mayıs 1976.
- Bhutto, Z.A., "Üçüncü Dünya Birleşme Zorunluluğu," Pakistan Büyükelçiliği, Ankara 1976 (teksir).
- Bloomfield, L.P. ve Bloomfield, I.C., **The US, Interdependence and World Order**, Headline Series, n.228, 1975.
- Conference of Ministers for Foreign Affairs of the Non - Aligned Countries (Comf-anac), **Strategy to Strengthen the Unity and Solidarity of the Non - Aligned Countries and to Establish the New International Economic Order**, 1975 (teksir).
- Cooper, R.N. ve Lawrence, R.Z. "The 1972 - 75 Commodity Boom", **Yale Growth Paper**, n. 235, New Haven 1976
- "The 1975 Dag Hammarskjöld Report: What Now?" **Development Dialogue**, 1975, n.1/2.
- D.P.T., **Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler, Ekonomik Rapor 2**, 1975.
- Frank, I., "New Perspective on Trade and Development," **Foreign Affairs**, c.45, Temmuz 1965, s.520 - 540.
- Galtung, J., "Self - Reliance and Global Interdependence," Society for International Development, Linz 1974 (teksir).
- Gosović, B. ve Ruggie, J.G., "The New International Economic Order : Origins and Evolution of the Concept," **International Social Science Journal**, c.xxviii, n. 4, 1976, s. 639 - 646.
- Green, R.H., "World Employment : Employment, Growth and Basic Needs," **Development Dialogue**, 1976, n.1, s. 53-60.
- Hagras, K.M., **U.N.C.T.A.D. : A Case Study in U.N. Diplomacy**, New York 1965.
- Hansen, R.D., **A "New International Economic Order". An Outline for a Constructive US Response**, ODC Paper, 1975.
- International Labor Office (ILO), **Employment, Growth and Basic Needs**, Geneva 1976 (a).
- , **World Employment Conference : Summary Records**, n. 20, Geneva, 1976 (b), (teksir).

- Kissinger, H., "UNCTAD-IV : Expanding Cooperation for Global Economic Development," **Department of State Bulletin**, 31 Mayıs 1976, s. 657-672.
- Linneman, H., "The Plan That Failed : UN Development Decade and Beyond," Rotterdam 1967 (teksir).
- Mándi, P., "The New Order of World Economy and the Process of Development," EADI, **The New International Economic Order and Development, Research and Training in Europe**, 1976, içinde, s. 50-61.
- de Montbrial, T., "For a New World Economic Order," **Foreign Affairs**, c. 53, Ekim 1975, s. 61 - 78.
- Power, J., "North-South Dialogue : Talk, but No Remedy," **International Herald Tribune**, 21 Eylül 1976.
- Pakistan Büyükelçiliği, **Basın Bülteni**, n. 47, 16 Eylül 1976, Ankara.
- Roque, G.C., "The Non-Aligned Summit," **Development Dialogue**, 1976, n. 1, s. 61-67.
- Shourie, H.D., **UNCTAD-II : A Step Forward**, Delhi 1968.
- United Nations (UN), **UN Conference on Trade and Development : Second Session-New Delhi**, 5 cilt, New York 1968.
- , **UN Conference on Trade and Development : Third Session-Santiago de Chile**, 5 cilt, New York 1973 (a).
- , **Implementation of the International Development Strategy**, 2 cilt, New York 1973 (b).
- , **The Second United Nations Development Decade**, New York 1974 (a).
- , **Resolutions Adopted by the General Assembly during Its Sixth Special Session, 9 April-2 May 1974**, General Assembly, Official Records : Sixth Special Session, Supplement No. 1, New York 1974 (b).
- , **Charter of Economic Rights and Duties of States**, reprinted from **UN Monthly Chronicle**, New York 1975 (a).
- , **The Seventh Special Session of the General Assembly, 1-6 September 1975, Round-Up and Resolutions**, New York 1975 (b).
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), **Trends and Problems in World Trade and Development**, New York 1968 (teksir).
- , **An Integrated Programme for Commodities : Report of the Secretary General of UNCTAD**, 1974.
- , **Second Ministerial Meeting of the Group of Seventy-Seven : Declaration and Plan of Action on Industrial Development and Cooperation**, 1975.
- , **Third Ministerial Meeting of the Group of Seventy-Seven : Manila Declaration and Programme of Action**, 1976 (a).
- , **UNCTAD-IV, Nairobi, 5-31 May 1976, Text of Resolutions, Recommendation and Other Decisions Adopted by the Conference**, 1976 (b).
- UNIDO, **Report of the Second General Conference of the UNIDO**, 1975.

- Uri, P., "North South Dialogue", **NATO Review**, Haziran 1976, n. 3, s. 20-23.
de Vries, T., "Jamacia, or the Non-Reform of the International Monetary System,"
Foreign Affairs, c. 53, n. 3, Nisan 1976, s. 577-605.

Gazete, Dergi ve Diğerleri :

ANKA Günlük Ekonomik Bülten

- "Bağlantısızlar Zirvesi İktisadi Bildirisi", c. ix, n. 38, 23 Ağustos 1976 (a).
"Kuzey-Güney Görüşmelerini Çıkmazdan Kurtaracak Bir 'Özel Komisyon' Kuruluyor," c. xii, n. 11, 17 Ocak 1977 (a).
AET'nin Kuzey-Güney Diyalogu Konusundaki Önerileri", c. xiii, n. 28, 7 Nisan 1977 (b).
Ayrıca, c. x, n. 12, 16 Eylül 1976 (b); c. x, n. 24, 5 Ekim 1976 (c) ve n. 25, 6 Ekim 1976 (d) sayıları.

Cumhuriyet, "Bağlantısızlar Zirvesi," 13 Ağustos 1976.

The Economist, "Only Hope out of UNCTAD," 5 Haziran 1976, s. 68-71.

International Herald Tribune, "Parley in Manila Laid the Groundwork for Future," 11 Ekim 1976 (a).

"World Socialist Urge 'New Order'," 29 Kasım 1976 (b).

Milliyet, "Banır : Artık Reformlardan Kaçınılamaz," 2 Eylül 1976 (a). Ayrıca 25 Eylül 1976 (b) tarihli sayısı.

ODTÜ Gelişme Dergisi (GD), "Uluslararası Para Sorunları ve Türkiye," 1975 Özel Sayı.

US News and World Report (USNWR), "Why US Is Target at Third World Summit," 16 Ağustos 1976, s. 53-56.